

Cum se evalua un doctorat la Sorbona în 1899? Rapoartele de la susținerea tezelor lui Pompiliu Eliade

Dragoș Jipa*

Cuvinte-cheie: *Pompiliu Eliade, Universitatea din Paris, doctorat ès Lettres, metoda istorică, limba și literatura franceză.*

Dacă ne raportăm la activitatea de producere a cunoașterii nu ca la o descoperire a unor adevăruri eterne și imuabile, într-o progresivă iluminare ce lasă în urmă erorile din trecut, ci ca la rezultatul unei interacțiuni continue cu societatea, care determină implicit criteriile de recunoaștere ca științifice a producțiilor vizate, atunci evaluarea unei teze de doctorat este un moment-cheie¹. Dincolo de normele pe care realizarea și susținerea unei astfel de lucrări trebuie să le respecte, și care sunt stabilite prin legi și decrete, un astfel de eveniment scoate la lumină nu doar criteriile de științificitate considerate acceptabile de către comunitate la un moment dat, ci și modul în care diferiți actori ai „câmpului academic”, așa cum este el descris de Pierre Bourdieu², se poziționează unii față de ceilalți în concurența pentru definiția legitimă a științei și, deci, a adevărului. Activitățile de evaluare presupun aplicarea unor criterii, până

---

* Lector dr., Departamentul de Limba și literatura franceză, FLLS, Universitatea din București. Documentarea pentru acest articol a fost realizată cu sprijinul unui grant acordat de New Europe College.

¹ Istoricii și sociologii științelor au dezvoltat în ultimele decenii perspective din ce în ce mai nuanțate pentru studierea dimensiunilor sociale, politice, culturale ale activităților științifice. Printre cele mai relevante lucrări, se cuvin menționate Bruno Latour, Steve Woolgar, *Laboratory Life: the Social Construction of Scientific Facts*, Beverly Hills, Sage, 1979 și Steven Shapin, *A Social History of Truth: Civility and Science in Seventeenth-Century England*, University of Chicago Press, 1995. Pentru construcția socială a calității și a criteriilor de evaluare în științele socio-umane, vezi Michele Lamont, *How Professors Think. Inside the Curious World of Academic Judgement*, Harvard University Press, 2009.

² Pierre Bourdieu, *Homo academicus*, Paris, Seuil, 1984.

atunci doar implicite, în funcție de care obiectul evaluat corespunde sau nu unor standarde. Aceste momente pot reprezenta pentru cercetător o ocazie de a surprinde, în același timp, explicitarea standardelor după care funcționează acea comunitate științifică, precum și procesul prin care aceste standarde sunt impuse, diseminate, acceptate sau refuzate, în funcție de relațiile de putere prezente în comunitate.

Deși tezele de doctorat, mai ales cele care au fost publicate, pot fi studiate relativ ușor, rapoartele de evaluare sunt mai dificil de identificat în arhivele universităților. O întâmplare face ca la Arhivele Naționale din Franța (Pierrefitte-sur-Seine) să fie dat în studiu un fond³ ce conține rapoartele de evaluare de la aproape o sută de susțineri de doctorat organizate la Universitatea din Paris, în intervalul 1896-1901. Printre acestea, singurul titlu de doctor decernat unui străin este cel obținut de Pompiliu Eliade (1 februarie 1899), cel care avea să devină la întoarcerea în țară primul titular român al catedrei de Limba și literatura franceză de la Universitatea din București⁴. Dintre cele două teze (cea „latină” și cea „franceză”) pe care le-a realizat pentru a obține doctoratul în Litere, a doua, intitulată *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines*, a avut ulterior o lungă istorie în spațiul românesc, devenind o lucrare emblematică, deseori invocată pentru a demonstra vechimea și bogăția relațiilor franco-române. Publicată în traducere română abia în 1982, lucrarea lui Pompiliu Eliade a alimentat totuși un mit al francofoniei românești, nuanțat periodic de istoricii români⁵ și francezi⁶. Aceste rapoarte de la susținerea doctoratului permit situarea lucrării lui Eliade în contextul inițial, francez, al producerii și, mai ales, al evaluării ei, de către juriul format din profesori ai Universității din Paris. Analiza de față vizează nu atât cercetarea relațiilor franco-române pe care Eliade le ia drept obiect de studiu, ci modul în care o comunitate academică, cea a istoricilor francezi de la sfârșitul secolului al XIX-lea, își definește normele și criteriile de evaluare. Din acest punct de vedere, rapoartele de

---

³ Archives Nationales, Instruction publique, Enseignement supérieur, Rapports sur les thèses de doctorat F 17 13249.

⁴ Catedra de Limba și literatura franceză a funcționat la Facultatea de Litere și Filozofie din București începând din 1866, primul ei titular fiind Ulysse de Marsillac, profesor și jurnalist venit în Țările Române după 1851.

⁵ Vezi studiul introductiv de Alexandru Dușu la Pompiliu Eliade, *Influența franceză asupra spiritului public în România: originile. Studiu asupra societății românești în vremea domniilor fanariote*, în românește de Aurelia Creția, București, Editura Univers, 1982.

⁶ Vezi teza de doctorat a lui Catherine Durandin, *La politique française et les Roumains (1878-1913): à la recherche d'une influence*, Lille, A.N.R.T., 1980.

evaluare a doctoratului lui Eliade pot oferi o perspectivă inedită din interiorul acestui proces.

În cele ce urmează, vom situa aceste documente în raport cu evoluția reglementărilor doctoratului până la sfârșitul secolului al XIX-lea, vom prezenta apoi pe scurt traiectoria lui Pompiliu Eliade între București și Paris, modul în care a ajuns în acest moment al susținerii doctoratului, urmând să discutăm în final criteriile științifice și pe cele pedagogice ce rezultă din evaluarea lucrărilor sale și a prezentării în fața juriului. Încercând să ofere un răspuns la întrebarea din titlu, textul de față își propune să reconstruiască un moment din evoluția istoriei ca disciplină academică în Franța, în care „regulile artei” sunt în plină transformare, un moment care este în același timp și un episod mai puțin cunoscut din relațiile franco-române.

Universitatea franceză și doctoratul *ès Lettres* până la 1900. Evoluții regulamentare

Dacă ar fi să ne întrebăm ce era un doctorat în Franța la sfârșitul secolului al XIX-lea, răspunsul va începe invariabil prin preluarea modelului german, bazat pe încurajarea cercetării și a autonomiei universitare. În urma pierderii războiului din 1871, mediul intelectual este dominat de ceea ce Claude Digeon a numit „criza germană a gândirii franceze”⁷, care atribuie înfrângerea nu atât capacităților militare superioare, cât sistemului academic, ce s-a dezvoltat diferit în spațiul german față de cel francez. Așa cum au demonstrat istoricii învățământului, diferențele dintre cele două sisteme datează din perioada napoleoniană. În spațiul german, fondarea Universității din Berlin în 1809, de către Frederick Wilhelm al III-lea, la inițiativa lui Wilhelm von Humboldt, Johann Gottlieb Fichte și Friedrich Schleiermacher, este modelul urmat apoi de toate universitățile pentru care predarea și cercetarea liberă de constrângeri sunt cele două activități ce îl definesc pe savantul autentic. În spațiul francez în schimb, modelul universității napoleoniene, instituit prin legea din 1806, este centralizat, standardizat și reprezintă un monopol al Statului, al cărui scop este să formeze funcționari pentru aparatul birocratic, în special prin intermediul așa-numitelor *Grandes Écoles*.

Pe lângă mai multe inovații, precum crearea bacalaureatului în 1807 ca o condiție pentru admiterea la facultate, un decret din 17 martie 1808 fixează noile reguli ale doctoratului, un titlu care exista încă din Evul Mediu,

---

⁷ Claude Digeon, *La crise allemande de la pensée française (1870-1914)*, Paris, PUF, 1959.

dar care, de-a lungul timpului, devenise mai degrabă un exercițiu scolar sau de afirmare a unui statut social, decât o activitate producătoare de cunoaștere. Istoria normelor pe care Pompiliu Eliade a trebuit să le respecte pentru obținerea titlului de doctor în Litere este utilă pentru a înțelege spațiul regulamentar în care tânărul savant se integrează prin cercetarea sa.

Așa cum demonstrează Christine Musselin⁸, reformele napoleoniene nu schimbă radical organizarea învățământului moștenită din timpul Vechiului Regim, iar doctoratul, definit în 1808, presupune elaborarea a două teze: pentru domeniul Literelor, titulatură care îngloba în acea perioadă toate disciplinele umaniste, prima teză trebuie să fie în câmpul retoricii sau al logicii, redactată în latină, iar a doua, redactată în franceză, în câmpul „literaturii vechi” (expresie ce desemna literatura clasică greco-latină). Cu toate acestea, teza de doctorat nu este văzută ca rezultatul unei cercetări producătoare de noutate ci, mai degrabă, ca un exercițiu stilistic, influențat fără îndoială de modelul retoric, dominant în studiile literare în perioada respectivă. Spre exemplu, teza filozofului Victor Cousin nu are mai mult de douăzeci de pagini, iar subiectul nu e deloc original⁹. Asta nu îl împiedică însă ca, după mai multe călătorii și discuții cu Schlegel și Hegel, să înceapă să aplice și el pentru studenții săi modelul german, cel al tezei văzute ca produsul unei cercetări consistente, monografice.

În anii următori, reglementarea doctoratului evoluează sub influența acestui model: începând din 1840, materiile de studiu care puteau fi tratate în cele două teze sunt „liberalizate” (se încheie monopolul retoricii și al literaturii vechi, candidatul poate alege domeniile care îl interesează și în care a făcut deja studii). De asemenea, susținerea ambelor teze poate fi făcută în franceză, iar lucrările trebuie să fie „disertații serioase, aprofundate, onorabile pentru universitate, utile pentru știință”¹⁰. Libertatea de alegere este însoțită totuși de măsuri de întărire a controlului: exemple din teze trebuie trimise în toate facultățile de profil, precum și

---

⁸ Christine Musselin, *La longue marche des universités françaises*, Paris, PUF, 2001.

⁹ Exemplu discutat de Charles Coustille, *Anti-thèses: Mallarmé, Péguy, Paulhan, Céline, Barthes*, Paris, Gallimard, 2018, p. 35.

¹⁰ Extrasele din decretele privind organizarea doctoratului în secolul al XIX-lea provin din anexele bazei de date coordonate de Françoise Huguet, „Les thèses de doctorat ès lettres soutenues en France de la fin du XVIIIe siècle à 1940”, novembre 2009 [*on-line*], <http://rhe.ish-lyon.cnrs.fr/?q=theses-annexes> (consultat la 20 septembrie 2020).

Comitetului de Inspecție Generală al Ministerului (1853), nicio teză nu poate fi susținută dacă nu a fost în prealabil tipărită, cu avizul Decanului și al Rectorului Academiei¹¹ (1858).

Ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, după instaurarea celei de-a Treia Republici, sunt recunoscute¹² ca fiind perioada de transformare a sistemului de învățământ francez, nu doar la nivelurile primar și secundar, prin reformele inițiate de Jules Ferry în direcția gratuității și laicizării, ci și la nivelul învățământului superior, prin raportarea tot mai explicită la modelul german. Pregătirea examenelor și decernarea diplomelor devin, cel puțin teoretic, mai puțin importante decât producerea și transmiterea cunoașterii. Înființarea *École Pratique des Hautes Études*, de către Victor Duruy în 1868, semnaleză un interes mai mare pentru descoperirea noutăților și în această direcție se vor înscrie reformele de la sfârșitul secolului. Astfel, cercetarea și seminarul devin mai importante decât conferințele destinate unui public larg, catedrele și disciplinele se diversifică, numărul profesorilor este în creștere, precum și finanțarea instituțiilor. Istoricii vorbesc totuși despre o „reformă parțială”¹³, deoarece puterea este în continuare concentrată la centru (Paris), unde sunt înmatriculați în jur de jumătate dintre studenții din Franța, controlul Statului rămâne puternic, prin intermediul Rectorilor, iar elitismul specific acelor *Grandes Écoles* înființate cu un secol mai devreme nu poate fi combătut.

Importanța idealului german, al universității ca instituție producătoare de cunoaștere, se transpune și în unele reglementări ce vizează doctoratul. Astfel, compoziția juriului este și ea redefinită prin mai multe decrete. Inițial, conform statutului din 1810, întreg corpul profesoral al Facultății asistă la susținere și votează asupra capacităților candidatului, iar durata probelor nu este limitată. În contextul reformelor anti-clericale ale celei de-a Treia Republici, atunci când un candidat dintr-o „universitate

---

¹¹ Conform legislației napoleoniene, Academiile sunt circumscripțiile în care este împărțit teritoriul național după criteriul instituțiilor de învățământ. Spre exemplu, toate facultățile din regiunea pariziană fac parte din Academia din Paris.

¹² Christophe Charle, *La République des universitaires (1870-1940)*, Paris, Seuil, 1994. Transferul cultural al acestui model german trebuie totuși analizat făcând diferența între, pe de o parte, idealuri și realizări efective, și, pe de altă parte, între aprecierile față de modelul humboldtian, el însuși în criză în acea perioadă, și criticile venite din perspectiva „spiritului francez” și a dorinței de revanșă în urma înfrângerii din 1871. Din acest punct de vedere, este relevantă analiza pe care Christophe Charle o face asupra rapoartelor de misiune publicate în urma călătoriilor în universitățile germane de către profesori francezi precum Émile Durkheim, Charles Seignobos, Célestin Bouglé, Emmanuel de Martonne și alții.

¹³ Christophe Charle, Jacques Verger, *Histoire des universités*, Paris, PUF, 2012.

liberă”¹⁴ dorește să obțină titlul, desigur într-o facultate de Stat, un juriu compus din toți membrii ambelor instituții devine imposibil, iar ministerul limitează la 6 numărul examinatorilor (1875). Reglementările ulterioare insistă asupra competenței specifice a membrilor juriului care, începând din 1882, trebuie să cuprindă cel puțin trei doctori care predau în facultatea respectivă disciplinele în care se înscriu tezele candidatului. De asemenea, începând din 1883,

Decanul desemnează unul sau mai mulți profesori care examinează manuscrisul și îl semnează, după ce s-au asigurat că lucrarea merită să fie prezentată la susținerea publică. Decanul supune apoi manuscrisul Recto-ului, împreună cu un raport în care sunt expuse calitățile și defectele lucrării¹⁵.

Este una din primele mențiuni legale ale raportului de susținere, un document care devine din ce în ce mai important ca probă a evaluării doctoratului și care deține, până în zilele noastre, în Franța, o mare importanță pentru cariera ulterioară a doctorandului. Acest raport este însoțit de un al doilea document, realizat de Inspectorul Academiei, în care se discută susținerea efectivă a tezelor și calitățile pedagogice ale candidatului.

Modernizarea sistemului de învățământ la toate nivelurile sale va face ca, în 1903 (prea târziu totuși pentru Eliade), pentru obținerea doctoratului în Litere să nu mai fie necesară redactarea în limba latină a celei de-a doua teze. Datorită faptului că, la proba de licență, compoziția latină nu mai este considerată necesară, nici teza complementară pentru doctorat nu mai trebuie scrisă obligatoriu în latină, fiind vorba de „o limbă veche, făcută pentru alte idei și pentru un alt stadiu al civilizației”. Această a doua teză poate fi, începând din 1903,

[...] un memoriu asupra unui subiect literar, filozofic, istoric, filologic, arheologic; ediția critică a unui text sau a unui document, inedit sau deja cunoscut; comentariu al unor texte în legătură cu un subiect determinat¹⁶.

---

¹⁴ Cu această etichetă erau desemnate școlile private și, în special, cele religioase.

¹⁵ *Décret relatif au régime des établissements d'enseignement supérieur*, le 30 Juillet 1883. În aceeași perioadă, raportul pentru doctoratul *ès sciences* trebuie să fie semnat de trei profesori, „să indice valoarea tezei și să scoată în evidență faptele noi care o fac originală” (Jules Ferry, „Doctorat ès sciences – Jurys d'examen”, în *Bulletin administratif de l'instruction publique*, 1880, 23-453, p. 475).

¹⁶ În această nouă reglementare se va înscrie Charles Drouhet, doctor al Universității din Paris în 1910, autor al unei monografii asupra unui poet francez din secolul al XVII-lea

O altă inovație a acestei perioade este înființarea unui titlu suplimentar, „doctoratul de universitate”, decernat de obicei străinilor, în urma realizării unei singure teze, cea „franceză”. Deși baza de date a tezelor de doctorat *ès lettres* susținute în Franța până în 1940, realizată de Serviciul de Istorie a Educației și disponibilă pe *site*-ul Laboratorului de cercetare istorică Rhône-Alpes (LARHRA, UMR CNRS 5190), îl indică pe Eliade ca titular al unui „doctorat de universitate” și nu al unui „doctorat de Stat”¹⁷, rapoartele de susținere care fac obiectul acestei analize arată clar că este vorba despre două teze, una latină, având un subiect din logică, și una franceză, despre „influența franceză”, ambele susținute pe 1 februarie 1899, în fața juriului Universității din Paris.

Pompiliu Eliade la Paris

Dar cine este Pompiliu Eliade la susținerea doctoratului la Sorbona în 1899? Remarcat încă din perioada studenției la Facultatea de Litere și Filozofie din București de către profesorul său, Titu Maiorescu, tânărul Eliade intră în orbita fondatorului Junimii și beneficiază de sprijinul total pe care Maiorescu îl oferea celor pe care dorea să-i formeze pentru a ocupa poziții importante în învățământul superior din România¹⁸. Pe lângă socializarea academică, cel mai însemnat sprijin venea prin bursele de studii în străinătate, cu ajutorul cărora tinerii maiorescieni își desăvârșeau formarea intelectuală. Este și cazul lui Eliade, care ajunge în 1893 la Paris ca intern la *École Normale Supérieure*, instituția de elită care forma, în Franța, pe cei care urmau să profeseze în învățământ. În cazul său, scopul bursei

---

(*Le poète François Mainard*, Paris, Champion, 1909) ca teză principală și al unei cronologii a corespondenței aceluiași poet (*Tableau chronologique des lettres du poète François Mainard, accompagné de lettres inédites*, Paris, Champion, 1909) ca teză secundară. Profesor la Universitatea din Iași, Charles Drouhet i-a succedat în 1914 lui Pompiliu Eliade, ca titular al catedrei de Limba și literatura franceză a Universității din București, unde a predat până în 1940.

¹⁷ Lucian Nastasă-Kovács, îl indică pe N. I. Apostolescu ca primul titular român al unui doctorat de Stat, în 1909 (Lucian Nastasă-Kovács, *Itinerarii spre lumea savantă. Tinerii din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2006, p. 143). Cu toate acestea, titlul lui Pompiliu Eliade din 1899 figurează în lucrarea lui J. Condamin, *Le centenaire du doctorat ès lettres (1810-1910): Étude d'histoire universitaire suivie de la liste onomastique des treize cent trente-trois candidats déclarés dignes du grade de docteur, du 14 août 1810 au 31 décembre 1909*, Lyon, E. Vitte, 1910, p. 52. Pentru diferențele și controversele suscitade de cele două titluri, vezi Christophe Charle, *op. cit.*, p. 49.

¹⁸ Lucian Nastasă-Kovács, „Suveranii” universităților românești. *Mecanisme de selecție și promovare a elitei intelectuale*, Cluj-Napoca, Editura Limes, 2007.

oferite de statul român este perfecționarea în domeniul limbii și literaturii franceze, în vederea ocupării catedrei de la București, fapt care se va întâmpla după întoarcerea în România, cu sprijinul lui Maiorescu, chiar dacă între cei doi intervenise o răceală cauzată de motive politice.

În acea perioadă, *École Normale*, recunoscută pentru concurența la admitere și pentru programul intensiv pe care îl impunea puținilor studenți recrutați, era pe cale să devină un bastion al științei republicane: în 1881 se renunță la învățământul religios, fapt ce va atrage studenții de religie protestantă sau iudaică, iar profesori precum Louis Liard și Ernest Lavisse sunt din ce în ce mai orientați spre o viziune modernă asupra învățământului¹⁹. Corespondența cu Maiorescu oferă detalii asupra școlarității lui Eliade, asupra lucrărilor pe care le prezintă la cursurile de literatură franceză (cu Ferdinand Brunetière²⁰ și cu Joseph Bédier), istorie contemporană (cu Émile Bourgeois), filozofie (cu Léon Ollé-Laprune) etc. Cel de care este însă cel mai apropiat este directorul școlii, clasicistul Georges Perrot. Cum, în acea perioadă, directorul de teză nu are un statut oficial în regulamente, autorii indică prin dedicații recunoștința față de profesorii care i-au ajutat. În cazul lui Eliade, teza latină este dedicată lui Georges Perrot, iar teza franceză poartă o dedicație către *École Normale*.

La câțiva ani de la întoarcerea în țară, perioada petrecută în mijlocul colegilor din această instituție de elită este văzută ca esențială pentru formarea sa, în raport cu care anii petrecuți în sistemul românesc nu suferă comparație:

La București, niciun studiu în afară de al matematicilor, de al logicii și de al filosofiei contemporane nu-mi inspirase adevărată dragoste: ba pot zice că liceul și universitatea din București reușiseră numai să mă dezguste și

---

¹⁹ Terry Nichols Clark, *Prophets and Patrons. The French University and the Emergence of the Social Sciences*, Harvard University Press, Cambridge, Harvard University Press, 1973, p. 40.

²⁰ Admirația lui Pompiliu Eliade pentru Ferdinand Brunetière va influența în mod definitiv concepția acestuia asupra studiului literaturii, criticul francez fiind nu doar o referință constantă în scrierile sale, ci și un contact neprețuit în mediul parizian, prin poziția acestuia de director al prestigioasei *Revue des Deux Mondes*, unde Eliade va publica în 1904 un studiu asupra lui Grigore Alexandrescu. Pentru discuția de față, este însă relevant de semnalat că și revista, și directorul ei, se situează pe poziții de critică a științei și de apărare a catolicismului, îndepărtându-se de universitate și de reformatorii republicani. Vezi Thomas Loué, „Une révolte culturelle: l'entrée en catholicisme de la Revue des Deux Mondes (1895-1906)”, în *Cahiers d'histoire. Revue d'histoire critique [online]*, 87, 2002, <http://journals.openedition.org/chrhc/1659> (consultat la 26 septembrie 2020).

să mă ostenească. Școala Normală de la Paris mi-a înprospătat toată inteligența. [...] Sub imboldul camarazilor mei și după exemplul lor petreceam câte opt și câte zece ceasuri pe zi să-mi întregesc ori să-mi refac educația²¹.

În același timp, scrisorile către Maiorescu detaliază și evoluția lucrării despre *Influența franceză asupra spiritului public în România*, planurile succesive ale tezei, inițial foarte ambițioase, apoi reduse la dimensiuni realizabile²², și dificultățile de documentare, rezolvate parțial cu ajutorul familiei Brătianu²³. În sfârșit, pregătirile pentru susținerea publică, așteptarea în vederea depunerii, evaluării de către un profesor („de-ar fi severul, dar inteligentul academician Lavisser!”²⁴), tipăririi tezei și fixării datei susținerii, toate aceste etape durează din toamna lui 1897 până la începutul anului 1899.

Relevantă pentru modul în care este evaluat de juriul de la Sorbona este și concepția asupra cercetării istorice pe care și-o formează în acest mediu intelectual. O lungă scrisoare către Maiorescu expune această concepție, care contestă hotărât istoriei statutul de știință, dezvoltând o întregă argumentație asupra sensibilității istoricului ce funcționează ca o prismă ce influențează cunoașterea trecutului, iar „adevărul istoric rămâne un adevăr individual și un adevăr relativ”²⁵. Descoperirea documentelor de arhivă și critica lor nu sunt decât etapele pregătitoare ale istoriei, deoarece pasul următor, construcția, expunerea, trebuie să le facă să dispară sub înfățișarea operei de artă: „Altfel s-ar pune direct firma de istorie pe la ușile tuturor arhivelor”²⁶. Pornind de la o critică a lui A. D. Xenopol, contestat de profesorul său, Maiorescu, Eliade își exprimă în acest text și poziția față de istoricii din școala metodică, care domină mediul academic francez în acea perioadă. Astfel, în legătură cu unul

---

²¹ Z. Ornea (ed.), *Titu Maiorescu și prima generație de maiorescieni: corespondență*, București, Editura Minerva, 1978, p. 241.

²² După lucrarea inițială, consacrată originilor influenței franceze, Pompiliu Eliade va publica două continuări care sunt de fapt istorii naționale: *Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle*, I, *L'occupation turque et les premiers princes indigènes*, Paris, Société nouvelle de librairie et d'édition, 1905 și *La Roumanie au dix-neuvième siècle*, II, *Les trois présidents plénipotentiaires*, Paris, Hachette, 1914.

²³ Aceste aspecte au fost discutate pe larg în D. Jipa „The Making of the French Influence: Pompiliu Eliade and the Production of Historical Knowledge between France and Romania in the late 19th century”, în Iakovos Michailidis, Giorgos Antoniou (ed.), *Institution Building and Research under Foreign Domination. Europe and the Black Sea Region (early 19th – early 20th centuries)*, Epikentro, Thessaloniki, 2019, p. 105-122.

²⁴ Z. Ornea, *op. cit.*, p. 221.

²⁵ *Ibidem*, p. 194.

²⁶ *Ibidem*, p. 197.

dintre cele mai importante nume ale acestei școli, și fost director al *École Normale* între 1881 și 1883, Fustel de Coulanges, Eliade afirmă:

[...] e un exemplu de spirit critic solid aplicat la istorie, mai mult decât un spirit istoric. În urma lui și când lacunele pe cari dânsul le semnaleză în cunoștința istorică vor fi umplute de alți istorici colectori, după ce noile date vor fi cernute de alți istorici critici, numai atunci se va putea încerca o istorie propriu-zisă a vechii Francii²⁷.

Traectoria tânărului *normalien* corespunde bineînțeles unui fenomen mult mai amplu, care a fost studiat în ultimele decenii în istoriografia românească, cel al peregrinărilor academice ale studenților români prin universitățile Europei occidentale. Așa cum arată Lucian Nastasă-Kovács,

[...] studiile în Occident au devenit pentru mulți dintre tinerii români nu numai un mijloc de a se forma, de a se instrui, cât mai ales o modalitate de a se afirma, de a dobândi atuurile principale în aspirația către poziții sociale înalte²⁸.

Problematica formării elitelor, pentru care mediul universitar ocupă un rol central, a fost unghiul din care a fost studiat parcursul lui Eliade, alături de parcursurile tuturor celor care au fost la studii în străinătate și s-au întors în România, în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX²⁹. Reflecțiile metodologice inspirate de aceste preocupări sunt deosebit de importante pentru oricine studiază transferurile culturale prilejuite de migrațiile studentești³⁰.

Evaluarea tezelor de doctorat ale lui Pompiliu Eliade este însă relevantă și dintr-o altă perspectivă, cea a situației câmpului academic francez văzută dintr-un punct central, Facultatea de Litere a Universității din Paris. Cele două rapoarte care îl privesc, alături de celelalte rapoarte

---

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Lucian Nastasă-Kovács, *Itinerarii spre lumea savantă*, p. 73.

²⁹ Pentru analize recente care aplică metoda prosopografică în studierea migrațiilor academice ale studenților români în Europa, vezi Lucian Nastasă-Kovács, *Studenți români la École Pratique des Hautes Études (Section des Sciences Historiques et Philologiques): 1868-1948*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană/București, Editura Eikon, 2016, și Elena Siupiur, *Die deutschen Universitäten und die Bildung der Intelligenz in Rumänien und die Landern Südosteuropas im 19. Jahrhundert*, Brăila, Editura Istros, 2019.

³⁰ Florea Ioncioaia, „Mobilités étudiantes et configuration de soi: les jeunes roumains aux études en France. Une mise en question”, în *Francopolyphonie: l'interculturalité à travers la linguistique et la littérature*, vol. I, Numéro 7, Chișinău, 2012, p. 313-321.

ale doctoratelor susținute în epocă, descriu tensiunile ce caracterizează un spațiu academic într-o profundă transformare, în care disciplinele umane sunt puternic influențate de idealul scientist inspirat de universitatea germană.

Istoricul între omul de litere și omul de știință

Primul raport, trimis Rectorului Academiei din Paris sub semnătura decanului Facultății de Litere (Alfred Croiset³¹), ilustrează evaluarea calităților pe care candidatul la obținerea titlului de Doctor trebuie să le dovedească pentru a fi acceptat de către corpul academic, știut fiind că deținerea titlului era condiția necesară (dar nu suficientă) pentru a preda la nivelul universitar. Așa cum documentele o indică, acest raport este alcătuit din rapoartele prealabile realizate de profesorii examinatori ai celor două teze, la care se adaugă observațiile privind discuțiile de la susținere și acordarea mențiunii.

Ca teză latină, Pompiliu Eliade prezintă o lucrare din domeniul logicii, intitulată *Quomodo fiat sillogismus quidque valeat* [Cum este făcut silogismul și ce valoare are]. Dedicat lui Georges Perrot, directorul *École Normale*, și publicat la Ernest Leroux în 1898, textul imprimat are 42 de pagini și poartă, conform regulamentelor, avizele lui Auguste Himly (decan până în 1898) și al lui Octave Gréard, vice-rectorul Academiei din Paris. Anunțată încă din corespondența cu Titu Maiorescu³², această lucrare continuă preocupările din teza de licență elaborată la București și remarcată de profesorul său printr-o mențiune în jurnal³³, abordând însă tema silogismului dintr-o altă perspectivă, cea a lui John Stuart Mill. Evaluarea este făcută de profesorul de filosofie Victor Brochard, care arată că cele două obiective ale lucrării sunt să răspundă obiecțiilor pe care Mill le adresează silogismului clasic și să demonstreze că această metodă poate fi în continuare folosită de știința modernă. Raportul menționează atât calitățile lucrării (ingeniozitate, noutate, abordare metodică, claritate), cât și neajunsurile (maniera nesatisfăcătoare în care a

---

³¹ Filolog și elenist, Alfred Croiset (1845-1923) a fost decan al Facultății de Litere de la Paris între 1898 și 1919, dar și președinte al Societății de învățământ superior, al Alianței Franceze, profesor la Școala de Înalte Studii Sociale și membru al Consiliului superior al Instrucțiunii publice.

³² Z. Ornea, *op. cit.*, p. 197.

³³ „Vineri, 11/23 octombrie 1891... De la 2-5 la Universitate extraordinarul examen al lui Pompiliu Eliade pentru obținerea licenței în filozofie și litere, secția istorico-filozofică”, citat de Nicolae Trohani, „Pompiliu Eliade, un român 'normalian'. Schiță biografică”, în *Muzeul național*, XV, București, 2003, p. 266.

rezolvat problemele pe care perspectiva sa asupra silogismului, una din problemele cele mai dificile din logică, le ridică). O rămășiță a practicilor Vechiului Regim, teza latină nu mai constituie la sfârșitul secolului al XIX-lea o miză importantă pentru obținerea doctoratului, iar posibilitatea de a renunța la limba latină, acordată de regulamentul din 1903, vine în întâmpinarea modernizării societății franceze. Mai mult, așa cum arată Gérard Noiriel, teza latină constituie mai degrabă o miză în confruntarea dintre republicani și ecleziastici, fiind singurul domeniu în care candidații la doctorat provenind din mediul clerical excelează. „Pentru candidații care provin din școala republicană, redactarea tezei în latină este o corvoadă și este adesea făcută în grabă.”³⁴

Teza franceză este miza cea mai importantă, iar în cazul lui Pompiliu Eliade, fiind vorba de o teză de istorie, raportul este făcut de Charles Seignobos, unul dintre cei mai importanți istorici ai perioadei, reprezentant al școlii metodice. Împreună cu Charles-Victor Langlois, Seignobos este autorul unui influent manual, *Introduction aux études historiques*, care apare la Hachette chiar în anul în care Eliade își tipărește tezele în vederea susținerii doctoratului. Lucrarea lui Langlois și Seignobos poate fi văzută ca momentul în care școala metodică, apărută după 1871 și formată din istorici inspirați de perspectiva germană, se afirmă definitiv în câmpul academic în fața istoricilor din generațiile mai vechi, ajungând să impună chiar și manualul pe care studenții trebuie să-l urmeze. Aplicând principiile din această Introducere, Seignobos elaborează o evaluare destul de rezervată a tezei lui Eliade.

Un prim indiciu după care putem recunoaște un bun istoric, conform lui Seignobos, vine din sursele pe care le folosește³⁵. Acestea trebuie să fie inedite, iar candidații se împart în două categorii: cei care lucrează pornind de la documente deja publicate și care sunt criticați de către profesor, precum un abate Jules Paquier al cărui subiect (viața cardinalului Jérôme Aléandre între 1480 și 1529) trezise deja curiozitatea vie a istoricilor germani: „Zelul acestora l-a redus pe domnul Paquier la rolul modest de vulgarizator, de vreme ce cercetările lui originale nu l-au putut conduce decât spre descoperiri deja făcute”³⁶ (susținerea din 25 aprilie

³⁴ Gérard Noiriel, „Le jugement des pairs. La soutenance de thèse au tournant du siècle”, în *Genèses*, 5, 1991, p. 138.

³⁵ Charles Seignobos, criticat de istoricii generațiilor de la *Annales* pentru spiritul său clasificator și lipsa de imaginație, are o concepție mai complexă asupra istoriei, care evoluează în timp, în funcție de angajamentul său politic. Pentru o explicație a acestei concepții, vezi Christophe Charle, *Paris fin de siècle. Culture et politique*, Paris, Seuil, 1998, p. 125-152.

³⁶ F 17 13249.

1900). Și cei care descoperă arhive noi și relevante, precum Philippe Sagnac (22 octombrie 1898), apreciat pentru noutățile pe care le aduce privind legislația civilă a Revoluției franceze în urma exploatării arhivelor comitetului de drepturi feudale al Adunării Naționale. Între aceste două extreme, lucrarea lui Pompiliu Eliade se situează mai degrabă pe partea negativă: „[...] este o încercare de sinteză a unor rezultate deja obținute; se bazează pe cercetarea unor documente tipărite, istorice și literare”³⁷. Cultul pe care Charles Seignobos îl are pentru documentul de arhivă, încă nepublicat, și care se reflectă în toate evaluările tezelor la care a participat, vine desigur din idealul scientist care influențează schimbarea de paradigmă istoriografică din epocă.

Acest ideal scientist se vede și în modul de lectură pe care Seignobos îl aplică, și anume prin verificarea surselor lui Pompiliu Eliade:

Se pare că autorul a citit documentele cu preocuparea de a-și forma o impresie și s-a limitat să reproducă acea impresie, fără să controleze dacă ea corespunde textelor: sensul acestora este aproape întotdeauna reprodus inexact, și adesea este denaturat³⁸.

Verificarea citatelor nu este doar apanajul lui Seignobos, deoarece o regăsim și într-o susținere de doctorat la Universitatea din Nancy, unde evaluatorul critica „prea multe inexactitudini și neglijențe în citate și trimiteri”³⁹.

Cu toate acestea, metoda lui Seignobos nu se reduce doar la simpla inventariere a faptelor. Atunci când lucrările abundă în detalii, profesorul poate solicita, înainte de susținerea, reducerea tezelor considerate prea lungi și prea dense. Construcția rămâne totuși o calitate importantă, și pe acest palier poate fi plasată o altă critică adusă lui Eliade:

[...] titlul oarecum vag se exprimă prin faptul că autorul a avut dificultăți în a-și defini obiectul cercetării sale. În realitate, lucrarea e compusă din trei bucăți legate de ideea generală a influenței directe sau indirecte a francezilor⁴⁰.

Toate aceste critici se articulează într-un unic concept, care este desigur cel de „metodă”. Pentru Seignobos și pentru colegii lui, metoda este ceea ce istoricii din generațiile trecute nu aveau și, implicit, cauza

---

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Gérard Noiriel, *op. cit.*, p. 136.

⁴⁰ F 17 13249.

înfrângerii din 1871. Astfel, cel mai grav defect pe care îl poate avea un istoric, conform acestei perspective, este să folosească un stil „literar”. Reproșul adresat lui Eliade („lucrarea pare să fi fost scrisă urmând metoda romantică: are defectele ei istorice și calitățile ei literare”⁴¹) se regăsește în majoritatea evaluărilor lui Seignobos și ale colegilor lui: în cazul tezei lui Louis Bréhier (16 martie 1899), „patriarhul este prezentat într-o manieră cam romanescă, izolat de monahismul bizantin”⁴²; în teza lui Henri Berr (11 ianuarie 1899), „anumite dezvoltări sunt de ordin exclusiv literar sau chiar poetic”⁴³. Critica tezei lui Frantz Funck-Brentano (13 ianuarie 1897), despre originile Războiului de 100 de Ani, ilustrează cel mai bine țintele acestei generații de istorici:

Savantul se implică prea puțin, literatul se implică din plin. Această enormitate este deja o greșală de gust. [...] Candidatul face abuz de o retorică ce astăzi nu se mai folosește și pe care dl Decan o numește o ‘retorică belgiană’. Invitat să spună unde a descoperit aceste trăsături, el răspunde că îi este imposibil să răspundă, dar analiza și tot ceea ce are legătură cu personajele sale i-au permis să și le reprezinte în acest fel. Cu alte cuvinte, i-a spus dl Decan, ni le prezentați cum vi le imaginați. E ceea ce face Michelet⁴⁴.

Așa cum am văzut, lucrarea lui Eliade, izvorâtă din concepția pe care o are despre istorie ca artă, apare într-o perioadă în care istoriografia franceză este frământată de un conflict între școala metodică (Monod, Seignobos, Langlois) și vechiul stil romantic (reprezentat în viziunea acestora de Michelet). Pozițiile centrale pe care noii istorici ajung să le ocupe într-un câmp academic dominat de Universitatea din Paris le permit să-și impună propriile criterii de evaluare în momente-cheie precum susținerea doctoratelor, ce reprezintă validarea noilor generații de istorici. Atitudinea critică pe care o arată acești profesori nu vine însă doar din concepția lor despre istorie. Deja, în acea perioadă, școala sociologică a lui Durkheim începe să prindă contur⁴⁵, iar articolul „Méthode historique et science sociale”, publicat de François Simiand în *Revue de synthèse historique* în 1903, critică istoria factuală a școlii metodice și anunță

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Din același raport privind doctoratul lui Frantz Funck-Brentano aflăm că „autorul a pretins că utilizează o metodă zisă ‘sociologică’ pe care o declară nouă și căreia Facultatea nu i-a înțeles scopul, originalitatea și nici măcar natura”.

concepția despre istoria-problemă cu care se va identifica mai târziu Școala de la *Annales*⁴⁶. Tot în acea perioadă, metoda lui Langlois și Seignobos începe să fie criticată și de Charles Péguy, care atacă însăși pretenția de științificitate a istoriei și anunță reacția împotriva „noii Sorbone” și a reformelor republicane. Această reconstituire sumară a polilor câmpului istoriografic din perioada doctoratului lui Eliade nu are rolul de a arăta neajunsurile cercetării lui față de niște reguli ale cercetării istorice care, în mare parte, sunt acceptate și astăzi, ci de a reconstitui maniera în care aceste reguli au fost impuse de către istoricii care ocupau poziții dominante într-un anumit moment din evoluția universității franceze și care dețineau puterea simbolică de a valida pe cei care au dreptul să fie numiți istorici.

Idealul republican al profesorului

Așa cum a reieșit și din transformarea reglementărilor doctoratului, în contextul mai larg al evoluției învățământului din Franța secolului al XIX-lea, influența modelului german bazat pe autonomia cercetării și libertatea de predare nu a reușit să anuleze trăsăturile mai vechi, în special centralismul și influența Statului, pe care Universitatea napoleoniană le moștenește din timpul Vechiului Regim. Aceste persistențe sunt vizibile și din existența, pentru toate doctoratele, a unui al doilea raport, realizat întotdeauna de Inspectorul Academiei în care se găsea Facultatea respectivă (pentru cazul de față, raportul este realizat de către Félix Hémon). Acesta asistă la toate susținerile de doctorat și elaborează un raport asupra candidatului, în care detaliază modul în care acesta îndeplinește criteriile pentru a fi un „bun” profesor⁴⁷, așa cum funcția este concepută de către reformatorii republicani ai învățământului, precum Jules Ferry. În acest fel, autonomia judecății științifice din rapoartele „de specialitate” (cu toate dezbaterile pe care idealul scientist le provoacă) este completată de o perspectivă externă, heteronomă, asupra calităților pe care candidatul trebuie să le dețină pentru a putea profesa în învățământul public francez.

Din analiza rapoartelor Inspectorului reies mai multe criterii, printre care unul relevant este cunoașterea limbii franceze. În cazul lui Pompiliu Eliade, evaluarea pe acest plan este desigur importantă, deoarece candidatul

---

⁴⁶ Vezi Jacques Revel, „Histoire et sciences sociales: les paradigmes des *Annales*”, în *Annales ESC*, 1979, 34, 6, p. 1360-1376.

⁴⁷ Pentru criticile aduse stilului pedagogic german de către savanții francezi, vezi Ch. Charle, *La République des universitaires (1870-1940)*, p. 31-33.

este străin. Aprecierile sunt însă elogioase: Hémon remarcă faptul că Eliade vorbește limba cu o ușurință elegantă, care arată cunoașterea celor mai mici nuanțe, Decanul Croiset este impresionat de cunoașterea limbii „cu adevărat extraordinară pentru un străin”⁴⁸. Însă nu trebuie crezut că, pentru candidații francezi, stăpânirea limbii este un dat. Într-o perioadă în care unificarea lingvistică a teritoriului este încă un proces în curs, candidații veniți la Paris sunt criticați pentru persistența accentelor provinciale. În același timp, elocvența este considerată importantă pentru viitorii profesori, iar cei cărora le lipsește pot să prezinte suspiciuni. Astfel, în cazul lui Joseph Petit (23 ianuarie 1901), Inspectorul constată „o anumită incapacitate a spiritului de a concepe și, în consecință, de a se exprima cu claritate”⁴⁹. În schimb, cei mai buni candidați sunt întotdeauna apreciați pentru ușurința și siguranța cu care se exprimă. Pompiliu Eliade „a discutat cu o animație, o abundență, o ardoare și o forță a tinereții care lasă să se întrevadă în el un temperament remarcabil de profesor, poate chiar de orator”⁵⁰.

Un alt criteriu care se regăsește în mai multe rapoarte este „sinceritatea”. Remarcat de juriu și în cazul lui Eliade, chiar de două ori, acest criteriu, precum și cel al „modestiei”, poate surprinde pe evaluatorii din zilele noastre. De asemenea, remarcile privind aspectul fizic al candidaților. Am putea pune remarcă ce-l privește pe Eliade („un brav românaș” – *un vaillant petit Roumain*) pe seama unei condescendențe a unor profesori din capitala unei societăți imperiale față de un candidat venit de la periferie. Însă și mulți candidați francezi sunt evaluați conform acestui criteriu: unul seamănă la ten cu un metis spaniol, altul are o figură frumoasă, dar puțin inteligentă, un al treilea, cu barba lungă și deasă, are figura unui yankeu. Conform lui G. Noiriel⁵¹, aceste aprecieri exprimă un criteriu propriu unei mentalități pre-birocratice în care contează relațiile față în față, cel al corespondenței între înfățișarea și caracterul lor. Încercând să detecteze candidații care prezintă fidelitate față de noul regim republican, care încearcă să se impună împotriva celor care nu-l acceptă, Inspectorul, ca și ceilalți profesori, nu ezită să se pronunțe asupra caracteristicilor fizice ale celor care primesc, cu ocazia susținerii, dreptul de a preda în universități.

Raportul Inspectorului privind susținerea lui Pompiliu Eliade mai conține și o notație care ar putea părea anecdotică: exasperați de abundența probelor minuscule pe care Seignobos le aduce în sprijinul criticii

---

⁴⁸ F 17 13249.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*.

⁵¹ Gérard Noiriel, *op. cit.*, p. 143.

sale, membrii juriului reacționează (profesorul Denis își cere scuze pentru vârsta sa care îl plasează în categoria „romanticilor”), iar publicul numeros este „pe punctul de a-și pierde răbdarea”⁵². În final, arată Hémon, „impresia a fost mult mai favorabilă decât lasă să o vadă raportul lui Seignobos, iar Eliade nu a părut atât de vinovat pentru că are talent, iar acest talent, fie el și literar, nu l-a împiedicat să facă muncă de istoric”⁵³.

Dincolo de indiciul privind lipsa de unanimitate în privința noii „metode” istorice, notația arată rolul important pe care îl are publicul în evaluarea doctoratului. Susținerea doctoratului este un ritual academic, cu tradițiile sale: se începe de obicei la prânz, cu teza latină, apoi, după o jumătate de oră de pauză, în jurul orei 15, începe susținerea tezei franceze, ceea ce duce întreaga ceremonie la aproximativ 6 ore⁵⁴. Ierarhizarea se face în final pe trei categorii: fără mențiune, cu mențiune onorabilă și cu mențiune foarte onorabilă. Însă, conform lui G. Noiriel, publicul joacă și el un rol important: pe de o parte, avizul prealabil de tipărire a tezelor constituie deja o evaluare prin care comunitatea științifică evită orice surpriză; pe de altă parte, susținerea este o modalitate prin care instituția se prezintă în fața societății (candidații sunt foștii ei studenți), iar participarea publicului în număr cât mai mare este văzută ca un semn al valorii doctoratului. În fața publicului juriul poate elogia candidații care corespund ideologiei republicane și tot în public pot fi discreditati cei care vin din rândurile clerului sau candidații socialiști. În mod paradoxal, așa cum o confirmă și raportul Inspectorului privind susținerea lui Eliade,

[...] deși întreaga politică universitară a Republicii s-a construit în jurul ideii de obiectivitate a științei, cu alte cuvinte de ruptură față de lumea profană, aceeași Republică face din public judecătorul suprem al tuturor activităților lumii savante⁵⁵.

Concluzii

Problemele pe care le ridică teza franceză a lui Pompiliu Eliade sunt mult mai numeroase, au fost studiate de istorici și pot fi dezbătute în continuare. Noțiunea de „influență franceză” pe care autorul o dezvoltă pe parcursul sejurului său parizian trebuie situată în contextul ideologiei „misiunii civilizatoare” a Franței secolului al XIX-lea, care a fost în

---

⁵² F 17 13249.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ Gérard Noiriel, *op. cit.*, p. 133.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 145.

același timp și o „misiune colonizatoare”⁵⁶. Pe de altă parte, statutul „incert” lucrării, între studiu istoric și studiu literar, a continuat să fie o chestiune spinoasă: dacă la Paris este criticat pentru metoda sa „literară”, la București, când se discută în Consiliul Facultății de Litere și Filozofie problema numirii sale la o catedră de literatură, volumul lui Eliade este considerat „istoric”, iar autorului i se cere să facă dovada și a unor publicații în domeniul studiilor literare⁵⁷. Dar chiar și această disciplină se afla în plină transformare, istoricul literar Gustave Lanson urmând direcțiile stabilite de Langlois și Seignobos. Deși, în studiile sale despre La Fontaine sau Grigore Alexandrescu⁵⁸, Eliade își menține interesul din teza de doctorat pentru conturarea unui portret psihologic al personajelor vizate, în lucrările istorice care continuă cercetarea asupra influenței franceze (*Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle*, I, *L'occupation turque et les premiers princes indigènes*, 1905 și *La Roumanie au dix-neuvième siècle*, II, *Les trois présidents plénipotentiaires*, 1914) autorul își va însuși „metoda” istorică, iar Charles Drouhet⁵⁹ observă că textele nu mai suferă de defectele pe care primul volum le-a putut avea în ochii evaluatorilor.

Dincolo de evoluția intelectuală a lui Pompiliu Eliade, discuția rapoartelor de evaluare de la susținerea tezelor de doctorat ne permite să vedem cum se elaborează și, mai ales, cum se difuzează, cum se impun criteriile care definesc o disciplină la un anumit moment. Cum noțiunea de metodă sau chiar definiția profesiei de istoric fac obiectul unor controverse continue, în care, pentru a câștiga, argumentul rațional nu este întotdeauna suficient. Aplicând principiul simetriei, luând în serios în egală măsură și pe cei care au reușit să impună criteriile cunoașterii recunoscute apoi drept valide, dar și pe cei care au pierdut lupta, situând aceste controverse în contextul lor academic, politic, social, putem vedea cum istoria universității și istoria științelor nu sunt niște domenii aride, ale descoperirii adevărului pur și etern, ci niște interferențe continue între diverșii actori care formează societatea.

---

⁵⁶ Vezi Alice Conklin, *A Mission to Civilize: The Republican Idea of Empire in France and West Africa, 1895-1930*, Stanford, Stanford University Press, 1997.

⁵⁷ Aspectele respective au fost discutate de autor în articolul „Pompiliu Eliade vs Nicolae Iorga ou comment on parlait de la littérature (française) en 1903”, în Lidia Cotea (ed.), *La Francophonie roumaine: passé, présent, avenir*, București, Editura Universității din București, 2015, p. 65-86.

⁵⁸ Pompiliu Eliade, *Filosofia lui La Fontaine*, București, J. V. Socecu, 1901 și „Grégoire Alexandresco et ses maîtres français”, în *Revue des Deux Mondes*, tome 24, 1904.

⁵⁹ Charles Drouhet, „Activitatea literară a lui Pompiliu Eliade”, în *Viața Românească*, anul X, 1915, nr. 1-2-3, p. 14-34.

ANEXE

1

Université de France¹

Paris, le 24 février 1899

Académie de Paris
Direction de l'Enseignement supérieur
1er Bureau
Faculté des Lettres
Doctorat
M. Pompiliu²

Monsieur le Ministre,

J'ai l'honneur de vous adresser, sous ce pli, le rapport de M. le Doyen de la Faculté des Lettres et celui de M. l'Inspecteur d'Académie Hémon, sur les thèses soutenues par M. Pompiliu.

Les observations de M. l'Inspecteur Hémon me paraissent mériter votre attention.

Je suis, avec respect, Monsieur le Ministre, votre très humble et très obéissant serviteur.

Le Vice-Recteur,
Liard

À Monsieur le Ministre de l'Instruction Publique et des Beaux-Arts.

---

¹ Chiar dacă, la acea dată, sistemul universității napoleoniene era abolit de 3 ani, antetele documentelor din arhivă ne arată că la nivelul birocratic exista o anumită lentoare în aplicarea noilor denumiri. Doar raportul Decanului (documentul nr. 2) este scris pe un formular cu antet nou („Université de Paris. Faculté de Lettres”).

² Pentru Rectorul Universității, care nu îl cunoștea pe student, numele Eliade semăna mai degrabă cu prenumele francez Élie, răspândit printre cei care proveneau din comunitatea iudaică (spre exemplu, filozoful și istoricul Élie Halévy, care susține tezele în 1901). Acesta este motivul pentru care, în acest document, este indicat numele de familie Pompiliu.

2

Université de Paris
Faculté des Lettres

Paris, le 17 février 1899

Monsieur le Recteur,

M. Pompiliu Eliade, ancien élève de l'École Normale Supérieure, a soutenu devant la Faculté, le 1er février 1899, ses deux thèses de doctorat intitulées, l'une : « Quomodo fiat syllogismus quidque valeat » ; l'autre : « De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie ». Le jury était composé, sous la présidence du Doyen, de MM. Perrot, Brochard, Egger, Denis, Seignobos.

Voici les rapports de M. Brochard sur la thèse latine et de M. Seignobos sur la thèse française.

La thèse latine de M. Pompiliu Eliade est un travail ingénieux et consciencieux. L'auteur s'est proposé de répondre aux objections célèbres de Stuart Mill contre le syllogisme classique, et de montrer que ce mode de raisonnement peut encore trouver place dans les méthodes de la science moderne. Il espère atteindre ce double but par une interprétation nouvelle des prémisses du syllogisme et par l'application de certaines règles dont il a donné la formule. Le travail de M. Eliade est écrit avec méthode et clarté et ses idées méritaient certainement la discussion. À la soutenance, le candidat a exposé sa thèse avec précision, et il s'est défendu avec une remarquable ténacité. On ne peut pas dire qu'il ait résolu les nombreuses difficultés que soulevait sa théorie du syllogisme. Il avait prévu, mais sans les résoudre d'une manière satisfaisante, quelques-unes des objections qui lui ont été adressées. D'autres, plus nombreuses peut-être, sont restées sans réponse. Il n'a point paru au jury que l'auteur ait définitivement porté la lumière sur une question qui est, il est vrai, une des plus difficiles de la logique. Mais il a rendu hommage aux sérieuses qualités d'esprit de M. Eliade, à sa sincérité, à ses efforts et à la facilité de parole qu'il n'a pas cessé de témoigner.

La thèse française de M. Eliade est une étude sur l'influence française en Roumanie jusqu'à 1821 ; l'auteur la présente comme une sorte d'introduction à une série d'ouvrages qu'il se propose d'écrire plus tard. Le titre un peu vague, *Influence française sur l'esprit public en Roumanie*, s'explique par l'embarras où l'auteur s'est trouvé de préciser l'objet de ses recherches. En réalité, le travail se compose de trois mor-

ceaux reliés par l'idée générale de l'action directe ou indirecte des Français ou de la langue ou de la littérature française ou même du sentiment de solidarité des peuples latins (ainsi s'explique la présence d'un chapitre sur l'influence des Roumains de Transylvanie).

Le livre I est un tableau de la condition et des mœurs des différentes classes de la société roumaine sous l'ancien régime.

Le livre II raconte les aventures de diverses espèces de gens, Phanariotes, Russes, Grecs, aventuriers et émigrés français, qui ont introduit en Roumanie les mœurs, la langue, la littérature, les idées de la France.

Le livre III montre la naissance de la littérature roumaine imitée du français, la première apparition d'idées politiques et la révolte de 1820-21 que l'auteur attribue en partie à l'influence française.

Ce travail repose sur un dépouillement de documents imprimés, historiques et littéraires ; c'est un essai de synthèse des résultats acquis. Il est accompagné d'une bibliographie critique qui témoigne de recherches assez étendues. Les citations de documents sont d'ordinaire heureusement choisies, de façon à donner une impression vivante de la société roumaine. La méthode d'analyse et de transcription des textes, autant que j'en ai pu juger par une série de vérifications, est dépourvue de précision et d'exactitude. Il semble que l'auteur ait lu les documents avec la préoccupation de se former une impression et se soit borné à reproduire son impression sans contrôler si elle correspondait aux textes ; le sens est presque toujours inexactement reproduit et souvent le sens en est dénaturé. Ce travail paraît avoir été conçu et rédigé suivant la méthode romantique ; il en a les défauts historiques et les qualités littéraires. On y trouve des faits inexacts, des conjectures aventureuses, des généralisations hâtives ; mais le tableau de la société roumaine est animé et il s'en dégage un grand charme de sincérité et de fraîcheur.

À la soutenance, M. Eliade a fait preuve d'une facilité de parole et d'une possession de la langue française vraiment extraordinaire chez un étranger. Il a discuté avec une animation, une abondance, une ardeur et une force de jeunesse qui font prévoir en lui un remarquable tempérament de professeur, – peut-être même d'orateur.

M. Eliade a été déclaré digne du grade de Docteur, avec *mention honorable*.

Veillez agréer, M. le Recteur, l'assurance de ma haute considération.

Le Doyen
Croiset

Université de Paris

FACULTÉ DES LETTRES

Paris, le 17 février 1899.

Monsieur le Recteur,

M. Pompiliu (Clade), ancien élève de l'École normale supérieure, a soutenu devant la Faculté, le 1er février 1899, ses deux thèses de doctorat, intitulées, l'une: « *Quomodo fiat syllogismus quidque valeat* »; l'autre: « *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie* ». Le jury était composé, sous la présidence du Docteur, de M. M. Ferrat, Brochard, Egger, Denis, Seignobos.

Voici les rapports de M. Brochard sur la thèse latine et de M. Seignobos sur la thèse française.

La thèse latine de M. Pompiliu (Clade) est un travail ingénieux et consciencieux. L'auteur s'est proposé de répondre aux objections célèbres de Stuart Mill contre le syllogisme classique, et de montrer que ce mode de raisonnement peut encore trouver place dans les méthodes de la science moderne. Il espère atteindre ce double but par une interprétation nouvelle des prémisses du syllogisme et par l'application de certaines règles

3

Université de France
Académie de Paris

Paris, le 22 février 1899

Doctorat ès lettres.
M. Pompiliu Eliade

Monsieur le Recteur,

Si j'avais eu l'honneur d'être un des juges de ce vaillant petit Roumain, M. Pompiliu Eliade, je lui aurais décerné de grand cœur la mention « très honorable ». On ne saurait l'assimiler sans injustice à nos candidats français. Et pourtant, comme l'atteste le rapport du Doyen, il parle le français avec une facilité élégante et vive qui dénote la connaissance des moindres finesses et nuances de notre langue. Et il a fait un bon livre, tout pénétré d'amour pour la France, et il l'a défendu de façon à embarrasser quelquefois ses juges.

J'étais fort loin de soupçonner que la discussion de la thèse latine (*Quomodo fiat sillogismus quidque valeat*) pût être amusante. Elle a pourtant diverti l'auditoire, plus nombreux que d'ordinaire, qu'avait attiré cette thèse scolastique, et c'est aux plus beaux jours de la scolastique, en effet, que nous nous sommes crus revenus. M. Brochard a tenu cet auditoire, littéralement, suspendu à ces lèvres. Je n'avais pas vu sans tristesse quel progrès le mal dont il souffre depuis longtemps avait fait depuis peu chez mon vieux camarade de l'École. Mais, quand il eut pris place en face du candidat, c'est le candidat seul qui parut à plaindre. Quelle santé d'esprit ! Quelle verve et quelle logique ! Permettez-moi ce détail un peu bien particulier : j'avais traduit mon impression en écrivant cette note rapide : « Brochard admirable ». « Brochard a vraiment été admirable », disait peu d'instant après M. Croiset. On ne peut demander cette gaîté intrépide à M. Egger ; mais il était ici sur un terrain qu'il connaissait bien et ses vives escarmouches ont complété la victoire de M. Brochard. Mais le candidat ne s'avérait pas vaincu, faisait front contre toutes les attaques, prenait l'offensive à son tour, âpre et souple, tenace surtout. Ce logicien passionné a semblé mériter les honneurs de la guerre.

La thèse latine était philologique ; la thèse française, historique. Je suis donc assez peu compétent pour juger, au fond, l'une et l'autre. Il est vrai que tout lecteur français peut s'intéresser à un livre qui a pour titre *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*. La thèse porte

en sous-titre *Les origines*, ce qui promet une suite. Elle est dédiée à *l'École Normale Supérieure*, où M. Eliade a passé quelques bonnes années, et M. Perrot, l'ancien directeur de M. Eliade, l'a remercié, plus en ami qu'en juge, de cette dédicace reconnaissante. C'est M. Seignobos qui avait lu la thèse en manuscrit. Il ne parle pas aussi facilement que le candidat, mais il a une idée plus nette de ce que doit être une méthode vraiment historique. Les critiques qu'il adresse, à ce point de vue, au livre de M. Eliade sont certainement fondées. À la soutenance, il l'a prouvé en étalant un luxe peut-être surabondant de preuves minuscules : le public a failli s'impatienter. Il n'était pas non plus nécessaire, je crois, de manifester un si parfait dédain pour « la littérature » et pour les historiens « romantiques ». M. Seignobos, qui n'a pas rougi autrefois de composer des extraits de Michelet, sait mieux que personne que le « romantisme » a du bon, même en histoire. Il s'est attiré une riposte indirecte et courtoisement mordante de M. Denis qui s'est excusé sur son âge d'être romantique encore. D'autre part, M. Eliade s'est défendu avec présence d'esprit toujours, de temps à autre avec esprit, quelquefois à l'aide de distinctions trop subtiles. L'auditoire sans cesse grossi qui écoutait l'argumentation de ces Messieurs et les très justes réclamations de M. Brunot en faveur de la linguistique, a emporté de cette soutenance, si je ne me trompe, une impression sensiblement plus favorable que n'est le rapport de M. Seignobos. On a semblé croire en général que M. Eliade n'était pas si coupable d'avoir du talent et que ce talent, fût-il « littéraire » ne l'avait pas empêché de faire œuvre d'historien.

Recevez, Monsieur le Recteur, l'expression de mon profond dévouement.

Hémon

**How was a Doctorate Evaluated at the Sorbonne in 1899?
Some Remarks on the Defense of Pompiliu Eliade's Theses
(Summary)**

Keywords: *Pompiliu Eliade, University of Paris, doctorate ès Lettres, historical method, French Language and Literature.*

Drawing on original sources, namely the reports from the defense of Pompiliu Eliade's two doctoral theses before the jury of the University of Paris, the article places these documents in relation to the evolution of doctoral

regulations until the end of the nineteenth century. It then briefly presents Eliade's trajectory between Bucharest and Paris and the ways in which he reached the stage of defending his doctorate, discussing the scientific and pedagogical criteria resulting from the evaluation of his works and the presentation before the jury and the audience. Aiming to provide an answer to the title question, the present text reconstructs a moment in the evolution of history as an academic discipline in France, when the "rules of art" were in full transformation. Eliade's main thesis, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie*, springing from his conception of history as art, appears at a time when French historiography is troubled by a conflict between the methodical school (Monod, Seignobos, Langlois) and the old Romantic style (represented in their vision by Michelet). This is the reason why Charles Seignobos' evaluation of Eliade, influenced by the German conception of history, critiques the lack of "method", the use of published sources, as well as his literary style. As Gérard Noiriel has shown, the central positions that new historians came to occupy in an academic field dominated by the University of Paris allowed them to impose their own evaluation criteria at key moments such as the doctoral defense, which was the validation of new generations of historians. However, the influence of the German model based on research autonomy and freedom of teaching failed to thoroughly revise the older features, especially the centralism and influence of the State, which the Napoleonic University inherited from the Old Regime. The Inspector of the Academy where the Faculty was located attended all doctoral defenses and prepared a report on the candidate, detailing how he met the criteria to be a "good" teacher, as the function was conceived by Republican education reformers such as Jules Ferry. From this perspective, Eliade's mastery of French, his "sincerity" and the overall impression that he conveyed to the audience were appreciated. In this way, the autonomy of scientific judgment from the "specialized" reports was complemented by an external, heteronomous perspective on the qualities that the candidate must have to be able to practice in the French public education.